

Č L Á N K Y

Hans Kelsen (1881–1973)

(K dvacátému výročí jeho smrti)

Hynek BULÍN

I.

Osobní vzpomínka

Byl střední postavy a elegantního zjevu. Svou zevní podobou připomínal spíše uhlazeného diplomata než učence a vědce. Vedle rozložitě postavy svého věrného a oddaného přítele Františka Weyra a majestátního zjevu jeho choti Heleny se téměř ztrácel. Ale když promluvil, upoutal ihned pozornost společnosti. Nebyl mnohomluvný, ale málo slovy dovedl mnoho říci. Jeho přátelsky laskavé a tolerantní chování ve společnosti blízkých osob se velmi lišilo od britkého polemického slohu jeho vědeckých prací, v nichž často bojoval se svými vědeckými odpůrci.

Profesora Hanse Kelsena jsem osobně poznal při jeho několika příležitostných pobytech v Brně: po prvé při jeho politické přednášce v rámci „Panevropy“ v letech třicátých, později a důkladněji pak při jeho častých návštěvách u profesora Weyra, který k těmto přátelským besedám zval také své nejbližší spolupracovníky a žáky. Dobře si pamatuji na své poslední setkání s Hansem Kelsenem, tehdy již profesorem na německé univerzitě v Praze. Řekl tehdy Weyrovi smutně: „Milý příteli Františku, já se v Praze neudržím“. Měl pravdu... Bylo to tuším v roce 1937 nebo 1938, kdy Československá republika spěla k zániku.

II. Život Hanse Kelsena¹

Kelsenova životní pouť, plná peripetií a nenadálých zvrátů, byla poznamenána jeho židovským původem. Narodil se v Praze 11. října 1881 jako syn německy mluvících židovských rodičů, ale Prahu téměř nepoznal. Jeho rodiče brzy přesídlili do Vídně, do německého prostředí, kde mladý Hans chodil do školy, studoval na právnické fakultě a dosáhl doktorátu (1906). Pouhých 5 let později vyšel jeho rozsáhlý habilitační spis „Hauptprobleme der Staatsrechtslehre“ (1911), který mu zajistil postavení tzv. soukromého docenta na právnické fakultě vídeňské univerzity, kde se stal později mimořádným (1918) a rok na to řádným profesorem. Již od počátku jeho učitelské činnosti počal se kolem něho vytvářet kruh vnímavých žáků, který později proslul jako „Vídeňská škola ryzí nauky právní“ (Reine Rechtslehre). Její vznik a počátky lze položit do období meziválečného. K této vědecké škole, kterou sám Kelsen charakterizoval jako kruh vědců usilujících o totéž (ein Kreis von Gleichstrebenden), v němž se každý snaží učit od druhého, nevzdává se vlastní cesty, patřili zejména Adolf Merkl (1890–1970), nejvěrnější a nejdůslednější stoupenec Kelsenův, a Alfred Verdross (1890–1980), který se však později od původní základny normativní teorie dost značně vzdálil. Na významné příspěvky obou těchto svých žáků k ryzí nauce právní upozornil Kelsen v předmluvě ke druhému vydání svých „Hauptproblemů“ (1923).

Vědecká škola vídeňská se rozpadla roku 1930, když Kelsen opustil Vídeň. Byl povolán za univerzitního profesora do Kolína nad Rýnem (Köln am Rhein), kde však dlouho nevydržel: již r. 1933 byl propuštěn z politických důvodů bez jakéhokoli důvodu. Protest kolínských univerzitních profesorů na tom nic nezměnil. Po odchodu Kelsena z Vídně stalo se Brno jediným univerzitním střediskem, na němž byla ryzí nauka právní pod vedením profesora Františka Weyra soustavně pěstována. Zde vzniklo středisko „brněnské školy“ normativní teorie právní, která bylo sesterskou školou vídeňské ryzí nauky právní. Roku 1933 opustil Kelsen Německo a odešel do Ženevy, kde získal dočasné zaměstnání na tamním „Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales“.

¹O životě H. Kelsena je dnes k dispozici již řada životopisů, slovníkových i monografických. Viz zejména: Neue Deutsche Bibliographie, 1977, str. 479 (R. Walter); Neue Österreichische Bibliographie 20, 1979, str. 29 (Leser). Monografie: A. Métall, Hans Kelsen–Leben und Werk (1969), R. Walter, Hans Kelsen–ein Leben im Dienste der Wissenschaft (Schriftenreihe des Hans Kelsen–Institut 20, 1985). Pojednání: R. Walter, Hans Kelsen, in: Die grossen Deutschen unserer Epoche (vyd. Gall), 1985, str. 286; týž, Hans Kelsen, in: Juristen in Österreich 1200–1980 (vyd. Brauener), 1987, str. 290; R. Walter und C. Jabloner, Hans Kelsen (1881–1973), Leben–Werk–Wirkung, in: Der Einfluss deutscher Emigranten auf die Rechtsentwicklung in den USA und in Deutschland (vyd. M. Lutter, E. C. Stiefel, M. H. Hoeflich), 1993, str. 521–547.

V Ženevě pracoval vědecky převážně v oboru mezinárodního práva a politikologie. Tam sepsal také svůj spis „Reine Rechtslehre“ (1934), v němž shrnul výsledky, jichž dosáhla jeho škola do počátku třicátých let.

Možnost získat opět univerzitní profesuru přišla tentokrát z Prahy. Kelsen byl jmenován profesorem na německé univerzitě, jak se domnívám, nikoliv bez intervencí svých českých přátel. Roku 1936 nastoupil ve svém rodném městě do nového povolání, které však mohl vykonávat jen z velkými obtížemi rázu politického: nacističtí studenti se bouřili proti učiteli židovského původu. Na štěstí si Kelsen ponechal část svého dosavadního úvazku v Ženevě, kam se včas uchýlil, když politické poměry v Československu roku 1938 mu zcela znemožnily pokračovat v učitelské činnosti na německé univerzitě v Praze.

V Ženevě pokračoval Kelsen v učitelské a vědecké činnosti jen krátkou dobu. Po roce se definitivně rozhodl emigrovat do Spojených států amerických (1940), které se staly jeho druhou vlastí, v níž prožil ještě 33 let svého života. První dva roky byl zaměstnán jako „lektor“ (lecturer) na právní škole harvardské (Harvard Law School), ale již r. 1942 byl povolán na fakultu politických věd univerzity v Berkeley v Kalifornii (Political Science Department of the University Berkeley), kde se stal r. 1945 plnoprávným profesorem („Full Professor“).

V USA vydal řadu svých vrcholných vědeckých děl, z nichž třeba uvést alespoň nejvýznamnější: General Theory of Law and State (1945), která se dočkala mnoha dalších vydání a byla přeložena do italštiny, srbochorvatštiny, španělštiny, korejštiny a z části i do portugalštiny; „The Law of the United Nations“ (1950), Principles of International Law (1952, druhé vydání 1966), s překlady do španělštiny a korejštiny, kromě řady významných studií právnických a politických.

Roku 1952 dovršil Kelsen 71. rok svého života a jako univerzitní profesor odešel na odpočinek. Zproštěn pedagogických povinností, mohl se nyní plně věnovat vědě. Měl před sebou ještě přes 20 let života. Vrátil se ke svým oblíbeným studiím z oblasti právní teorie a vydal ještě řadu významných prací. Svůj spis „Reine Rechtslehre“ z roku 1934 podstatně přepracoval a rozšířil. Roku 1960 vyšlo jeho 2. vydání s rozsáhlým pojednáním o pojmu „spravedlnosti“.

Svou druhou vlast, USA, Kelsen neopustil ani po druhé světové válce, kdy mohl již svobodně navštěvovat Rakousko i jiné země, ani později. Svůj dlouhý život naplněný vědeckou prací dožil roku 1973 stár 92 let.

Jeho poslední velké dílo „Allgemeine Theorie der Normen“, na němž autor pracoval téměř do posledního dechu a které vydal po jeho smrti (1979) Hans Kelsen – Institut ve Vídni, vyvolalo živou diskusi v mezinárodní vědě.

III. Kelsenovo dílo²

Jsem si vědom toho, že je odvážné a náročné podat výstižný přehled díla tohoto učence a originálního vědce, které je neobyčejně rozsáhlé a pestré a které pisatel těchto řádků v jeho celém rozsahu nezná, jak zde musím výslovně přiznat. Studoval jsem převážně Kelsenova díla z oboru právní teorie, která jsou psána hlavně německy a jen z menší části anglicky, a nečetl jsem jeho spisy a pojednání z oboru práva mezinárodního psané v Americe. Svě nedostatečné poznatky o Kelsenově díle doplňuji proto z nejnovějšího pojednání znalců nad jiné povolaných, Roberta Waltera a Clemense Jablonera „Hans Kelsen (1881–1973)“, které cituji v poznámce 1.

Hans Kelsen bývá často označován jako „právník století“. Toto „epiteton ornans“ neříká však nic o obsahu a rozsahu jeho vědeckého díla. Byl sice především právníkem a právním vědcem, který se zapsal do dějin právní teorie a metodologie – dnes už lze říci s jistotou – nesmazatelným písmem jako zakladatel a hlavní představitel vědecké školy vídeňské, zvané ryzí nauka právní (Reine Rechtslehre), u nás též normativní teorie právní. Svým vědeckým dílem zasáhl však velmi podnětně i do celé řady dalších vědeckých oborů: právní filozofie (noetiky), sociologie, státovědy, politologie, logiky, psychologie a dalších mezních disciplin. Nebyl však pouhým „teoretikem“. Byl i významným právním „praktikem“, zejména v oboru práva ústavního a správního. Za první světové války byl mladý Kelsen poradcem rakouského ministerstva války. Po rozpadu Rakousko-Uherska v r. 1918 a vzniku Rakouské republiky povolal ho státní kancelář Karl Renner ke spolupráci na přípravě ústavy nového státu. Kelsen je autorem několika předběžných návrhů rakouské ústavy a působil jako odborný poradce při parlamentárním projednávání této ústavy. Tak se stal spoluvůrcem rakouského spolkového ústavního zákona z r. 1920. I zde je nápadná obdoba s vědeckou i praktickou činností brněnského profesora Františka Weyra, zakladatele brněnské normativní školy právní a zároveň spoluvůrce první československé ústavy z roku 1920.

Trvalý vědecký význam Kelsenova díla tkví v právní teorii, filozofii (noetice)

²První bibliografii ryzí nauky právní zpracoval Rudolf Aladár Métall (Ženeva); je obsažena v 1. vydání Kelsenovy „Reine Rechtslehre“ (1934) na str. 155–222. Obsahuje jednak chronologicky řazený soupis právněteoretických spisů Kelsenových do r. 1934, jednak soupis prací jiných spisovatelů o ryzí nauce právní do téhož data (včetně spisů brněnské školy). Autor pojal do tohoto soupisu knihy a pojednání přívrženců i odpůrců normativní teorie, jakož i autorů, kteří stojí pod jejím vlivem nebo ji podrobně rozebírají. Uvádí také četné překlady Kelsenových spisů do evropských jazyků a japonštiny a svědčí tak o světovém ohlasu jeho nauky. Métall ji později doplnil ve svém spise Hans Kelsen (1969). Podrobnou bibliografii Kelsenových spisů uvádí H. Dreier, Rechtslehre, Staatssoziologie und Demokratietheorie bei Hans Kelsen (2. vyd., 1990). Viz též spisy uvedené v poznámce 1.

a metodologii. Postupný vývoj jeho nauky lze sledovat v jeho hlavních teoretických spisech vydávaných v širokém časovém rozmezí 1911–1979. Jsou to zejména:

1. Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, entwickelt aus der Lehre vom Rechtsatz (1. vydání 1911)
2. Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts (1920)
3. Der soziologische und der juristische Staatsbegriff (1922)
4. Druhé vydání „Hauptproblemů“ s novou rozsáhlou předmlouvou (1923)
5. Allgemeine Staatslehre (1925)
6. Reine Rechtslehre (1. vydání 1934)
7. General Theory of Law and State (1945)
8. Druhé rozšířené vydání Reine Rechtslehre (1960)
9. Allgemeine Theorie der Normen (posmrtné vydání 1979)

V časových mezerách mezi těmito stěžejními díly vyšla nepřehledná řada studií, pojednání a monografií. Kelsen totiž stále svou nauku doplňoval a poměrně často své názory měnil. Nicméně základní rysy jeho učení zůstaly pevné. K nim patří:

- a) **Kritický pozitivismus.** Ryzí nauka právní je teorií pozitivního práva (stanoveného státní autoritou). Proto odmítá tzv. právo přirozené ve všech jeho podobách. V tomto směru ji lze pokládat za důsledné pokračování náběhů, které se ohlašují již v pozitivisticky orientované právní vědě 19. století (Kelsen, Reine Rechtslehre, 1934, str. IV).
- b) **Ryží kognitivnost.** Jako teorie chce ryzí nauka právní svůj předmět (právo) výlučně poznávat, nikoli vytvářet. Odpovídá na otázku, co je právo a jaký je jeho obsah, nikoli na otázku, jakým by mělo být nebo jak se má tvořit. Je právní vědou, nikoli právní politikou (tamtéž).
- c) **Ryží metoda.** Kelsenova právní nauka vylučuje z poznání práva vše, co nepatří k tomuto předmětu, čímž očisťuje právní vědu od všech prvků jí cizích. Tímto svým základním principem metodickým bojuje proti nekritickému směšování jurisprudence s psychologií, biologií, sociologií, etikou, teologií atd. (tamtéž).
- d) **Objektivnost a antiideologická tendence.** Kelsen chápe právní vědu, stejně jako jiné vědy, jako činitele objektivně poznávajícího a zásadně apolitického. Odtud její antipolitická a antiideologická tendence (Reine Rechtslehre, Vorwort, str. V–VII).
- e) **Vymezení pojmu právo a příroda.** Ryzí nauka právní usiluje o jasné vymezení předmětu svého poznávání v obou směrech, v nichž je její samostatnost ohrožena metodovým synkretismem tradiční nauky právní: od oblasti přírody a od morálky. Kelsen pokládá právo za zjev společenský a společnost za předmět zásadně odlišný od přírody. Právo je soustava právních norem a norma je kategorií, která nemá místa v oblasti přírody. Je protívou přírody a právní věda jako věda o normách je protívou všech věd zabývajících se kauzálním výkladem přírodních dějů. Kelsen rozlišuje právní vědu od vědy zkoumající příčiny a účinky přírodních dějů, které se její z hlediska právních norem

jako „právní akty“. Takové právně sociologické poznávání nemá podle něho nic společného s právními normami jakožto „specifickými významovými obsahy“. Právní sociologie dává do relace existentní skutkové podstaty, jež chce pochopit, nikoliv k platným normám, nýbrž k jiným existentním skutkovým podstatám, a to jako příčiny a účinky (tamtéž str. 2 a násl.).

- f) Odlíšení práva od morálky. Právo jakožto norma je podle Kelsena „duchovní realitou“ a nikoliv „realitou přírodní“. Tím je dán úkol ohraničit právo proti jiným duchovním zjevům, zejména proti normám jiného druhu. Jde mu zejména o to, překonat obvyklé spojování práva s morálkou, zvláště pak názor, že právo je částí morálky. Ryzí nauka právní odpoutává pojem právní normy úplně od pojmu etické normy. Právní normou rozumí nikoliv imperativ (tak činí ponejvíce tradiční nauka), nýbrž „hypotetický soud“, vyjadřující specifické spojení určité podmiňující skutkové podstaty s podmíněným následkem. Stejně jako přírodní zákon spojuje určitý skutkový stav (příčinu) s jiným skutkovým stavem (účinkem), spojuje právní zákon právní podmínku s právním následkem (t.j. s následkem bezpráví). První způsob představuje spojení skutečnosti (kauzalitu), druhý vyjadřuje přičitatelnost, kterou Kelsen pokládá za zvláštní zákonitost práva. Jejím výrazem je „má být“ (mēti, Sollen), stejně jako výrazem kauzální zákonitosti je nutnost. Přírodní zákon praví: Je-li A, musí být B, právní norma (zákon) stanoví: Je-li A, má být B. Formální kategorie „má být“ (kategorie normy) nevypovídá ovšem nic o specifickém rozdílu mezi právními normami a normami jiného druhu. Právní norma je podle Kelsena normou donucovací (tj. stanovící donucení) a tím se liší od jiných norem (zejména mravních). Následkem, stanoveným v právní normě, je podle něho „státní donucovací akt, tj. trest a civilní nebo administrativní donucení“. Tím se kvalifikuje podmiňující skutková podstata jako bezpráví, podmíněná skutková podstata jako následek bezpráví. (V tomto bodě se podstatně liší brněnská větev normativní teorie od vídeňské).³
- g) Přesné rozlišování intelektu a vůle. Dalším typickým znakem ryzí nauky právní (obou zmíněných větví), je přísné rozlišování světa intelektu (rozumu) a vůle. Funkcí intelektu je poznávání, funkcí vůle je chtění, tvoření a jednání. Tento dualismus pochází z oblasti kritické filozofie Kantovy a proniká celým dílem Kelsenovým. Tvorba právního řádu jako souboru právních norem je funkcí vůle (právní praxe), poznávání tohoto řádu je funkcí intelektu (právní teorie). Hranice mezi oběma sférami (kognitivní a volitivní) je nepřekročitelná.
- h) Formální a obsahové právní pojmy. Od počátku svého vědeckého úsilí zkoumal Kelsen v duchu Kantově apriorní principy poznávání práva (právní vědy), jejich noetickou hodnotu a platnost za tím účelem, aby se daly aplikovat na poznávání každého empirického právního řádu. Při analytickém zkoumání

³Viz F. Weyr, *Teorie práva* (1936), str. 350 a násl.

práva rozlišuje Kelsen prvky formální (apriorní) a materiální (obsahové). Ryzí nauka právní je teorií prvků formálních; z nich buduje pojmový aparát, nezbytný pro poznávání jakéhokoliv právního obsahu. Proto rozlišuje pojmy týkající se podstaty práva (Rechtswesensbegriffe) a pojmy vztahující se na obsah právních norem (Rechtshaltbegriffe). Konstrukce oněch je úkolem právní vědy (ryzí teorie práva), tvorba těchto je věcí tvůrců právního řádu, kteří pomocí nich vyjadřují jeho obsah. Na těchto, v zásadě neměných základech (pro stručnost zmínil jsem se jen o těch nejvýraznějších), budoval Kelsen svou formální teorii práva. Činil tak postupně po dlouhou dobu více než 60 let. Za tuto dobu prošlo jeho učení poměrně značnými změnami. V dalším se zmíním jen o těch nejdůležitějších.

1. V prvním vydání „Hauptproblemů“ (1911) vychází Kelsen výlučně ze statického pohledu na právní řád; chybí tu ještě dynamický názor na právo, zabývající se otázkou tvorby práva a jeho aplikace včetně interpretace. Pokud jde o pojem právní normy, vychází tu autor ještě z tradičního názoru, že právní normou je jen norma obecná (zákon), což souvisí s jednodimenzionálním chápáním právního řádu. Základním pojmem tohoto řádu je mu „Rechtssatz“ (právní pravidlo), což je zřejmě totožné s právní normou. Právní pravidlo je definováno jako hypotetický soud státu o jeho vlastním chování, což souvisí s Kelsenovým pojetím právní normy jako normy donucovací (sankční), stanovící trest nebo donucení (exekuci). Při tom se však rozlišují právní pravidla zavazující poddané (Rechtssatz v užším smyslu) a pravidla, která zavazují stát (Rechtssatz v širším smyslu). Pokud jde o pojem státu, odmítá Kelsen chápání státu jako reálné skutečnosti (jako kusu vnějšího světa), ale jeho pojem státu ve smyslu normativním (právním) vyplývá tu jen nepřímo z konstrukce objektivního práva jako vůle státu, projevené v právním pravidle (Rechtssatz). Autor tu ještě neztotožňuje normativní pojem státu s právem. Hauptproblemy mají, jak autor uvádí v předmluvě, převážně metodologický charakter. Tento ráz spisu zatlačuje filozofické hledisko zřejmě do pozadí, jak bylo trefně konstatováno.⁴ Jeho autor sice vychází z Kantova protikladu mezi „Sein“ a „Sollen“ a podrobně se zabývá protikladem zákona přírodního a normativního (normy), pomíjí však noetický problém protikladu mezi subjektem a objektem poznání a přechází ihned „in medias res“. Ústředním a výlučným předmětem právního poznávání je mu pravidlo stanovící právní povinnost (Rechtssatz), které je výrazem pro přičítání toho, co má být (Sollen), určitému povinnostnímu subjektu.

2. V monografii „Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts“ (1920) identifikuje Kelsen juristický pojem státu s právním řádem (str. III) a vlastnost svrchovanosti chápe normologicky jako vlastnost právního řádu (str. 4). Rozznává suverenitu (svrchovanost) státoprávní a mezinárodně právní (str. 37). Ve 2. oddíle („Die Theorie Des Völkerrechts und das Souveränitätsdogma“) zkoumá vzájemný vztah obou těchto řádů, státního a mezinárodního, a odmítá tzv. du-

⁴F. Weyr, op. cit., str. 333

alistickou konstrukci obou, připojuje teoretickou konstrukci buď primátu práva státního (str. 151 n.) nebo mezinárodního (str. 204).

3. Na tento spis navazuje monografie „Der soziologische und der juristische Staatsbegriff“ (1922), zabývající se kritickým zkoumáním poměru státu a práva. Kelsen přesně rozlišuje sociologický pojem státu (stát jako sociální realita, str. 4n.) a juristický pojem státu (stát jako systém norem, str. 75n.) a dokazuje identitu státu (ve smyslu právním) a práva (str. 114 n.). Čtvrtý oddíl spisu je věnován tradičnímu dualismu státu a práva ve světle noetické kritiky (str. 205n.) a končí duchaplnou paralelou „Stát a právo: Bůh a příroda“ (str. 219).

4. Rok po vydání tohoto spisu vyšlo 2. nezměněné vydání Kelsenových „Hauptproblemů“ (1923), doplněné novou obsírnou předmluvou (str. V–XXIII), v níž autor shrnul nejdůležitější pokroky, jež v mezidobí 1911–1923 učinila ryzí nauka právní. V této předmluvě se autor již výslovně zmiňuje o své vědecké škole, která v tomto mezidobí vznikla ve Vídni a souběžně také v Brně pod vedením Františka Weyra (normativní teorie právní). Ke zmíněným pokrokům patří zejména odmítnutí subjektivního práva jako něčeho zásadně odlišného od práva objektivního, redukce subjektivního práva na právo objektivní a silné zdůraznění pojmu „právní povinnosti“ (str. VII–VIII); dále odmítnutí dualismu práva veřejného a soukromého, v němž Kelsen vidí masku, za níž se určité politické, tj. přirozenoprávní elementy plíží do výkladu pozitivního práva (str. VIII), dovolává se F. Weyra, který se již před ním vyslovil proti tomuto zásadnímu dualismu.

V předmluvě k 2. vydání „Hauptproblemů“ pojednává podrobněji Kelsen o přičítání (Zurechnung) dvou skutkových podstat právní normy spojených gramaticky výrazem „má být“ (Sollen) a odlišuje toto přičítání od přičítání právních norem státu (Zurechnung zum Staate) jako výrazu jednoty právního řádu (str. IX–X). Doplnjuje v tom směru 1. vydání spisu. To platí také o jeho původním rozlišování mezi právní normou v užším a širším smyslu (str. XI). Pojmové určení právní normy, na rozdíl od normy mravní, není podle Kelsena možné bez pomoci momentu donucení. Právo je podle něho svou povahou normou donucovací, tj. normou nařizující donucení (eine zwanganordnende Norm); podmíněná skutková podstata právní normy obsahuje vždy akt donucení (Zwangsakt): trest nebo exekuci. Právní normou v širším smyslu chtěl vyjádřit skutečnost, že stát vykonává i jiné činnosti než trestat a exekvovat, např. staví železnice, silnice, pečuje o chudé atd. Tyto činnosti se však přičítají státu ve zcela jiném smyslu než donucovací akty. Přičítání donucovacích aktů státu vyjadřuje jen jejich vztah k jednotě všech donucovacích norem. Tento formální pojem státu (Rechtswesensbegriff) vyjadřuje jednotu právního řádu jako donucovacích norem. Jiný je obsahový právní pojem státu (Rechtssinhaltsbegriff), jako konkrétní instituce právní. Tento pojem právní normy v širším smyslu (jak jej autor užívá v 1. vydání Hauptproblemů) podle jeho názoru nepřipustným způsobem mlčky předpokládá tento právní obsah, zatímco měl předpokládat jen pojem práva. Proto trvá nyní jen na pojmu právní normy (Rechtssatz) v užším smyslu (str. XI).

Důležitá změna proti původní koncepci Kelsenově je v tom, že ke statickému poznávání práva přistupuje nyní jako jeho doplněk dynamický pohled na tvorbu práva. Od toho je jen krok k poznání, že „všechny státní akty, nejen abstraktní normy, ale také konkrétní akty tzv. výkonu práva, akty státní správy a soudnictví, musí být chápány jako akty státní vůle a tím jako akty právní, tj. jako obsah právních norem“ (str. XII). Právní řád zahrnuje tedy nejen obecné, ale také individuální právní akty. Poměr mezi obecnými a individuálními právními normami nelze však podle Kelsena chápat staticky tak, že individuální norma je in nuce obsažena v obecné, neboť obsah individuální normy daleko přesahuje obsah obecné normy. Zde se musí uplatnit dynamické hledisko. Jednotu právního řádu může zajistit jen jednota „kreačního pravidla“ (Erzeugungsregel); sama tvorba práva musí být chápána jako právně významná skutková podstata. Tím se problém tvorby práva stává problémem právním (str. XIV). V rámci dynamického aspektu byly řešeny dvě další otázky: problém základní normy (Grundnorm) a problém stupňovitosti právního řádu (Stufenbautheorie). Tzv. základní norma (Grundnorm, Urnorm, ohnisko práva) je nejvyšším kreačním pravidlem (Erzeugungsregel), zakládajícím jednotu celého právního systému, avšak ona sama není stanovena právem (gesetzt), nýbrž musí být předpokládána (vorausgesetzt); její tvorba je tedy skutkovou podstatou stojící mimo právní systém (str. XIV–XV.). Proto Kelsen rozlišuje: základní norma je ústavou ve smyslu právně-logickém, na rozdíl od „ústavy ve smyslu pozitivně právním“ (str. XV).

Hlavní zásluhu o dynamické chápání tvorby právních norem má Kelsenův žák Adolf Merkl, který je vlastním autorem teorie o stupňovité (hierarchické) stavbě právního řádu (Stufenbautheorie). Kelsen přijal tuto teorii do systému ryzí nauky právní jako jeho podstatnou část (str. XVI). Merkl rozlišuje dvojí stupňovitost empirických právních řádů. První záleží v tom, že platnost určité právní normy spočívá na platnosti jiné normy právní (např. platnost rozsudku na zákoně, zákona na ústavě). Platnost nižší normy je tu podmíněna platností vyšší normy, která určuje způsob jejího vzniku a zpravidla i určitý rámec jejího obsahu. Tato stupňovitost mezi vyšší a nižší normou je založena na principu tvorby norem a lze ji nazvat stupňovitostí podle kritéria právní podmíněnosti.

Jiná stupňovitost je založena na principu derogační schopnosti norem. Právní řády obsahují totiž různé formy právních norem (např. rozsudky a správní rozhodnutí, nařízení ústředních orgánů, zákony a ústavní zákony), při čemž norma určité formy (např. zákon) může derogovat normě téže formy (zákon zákonu) nebo normě nižší formy (např. zákon nařízení), nikoli však naopak. Zde tedy norma určité formy má vyšší derogační „sílu“ než jiná. Na tomto kritériu je založena stupňovitá stavba právních norem podle jejich derogační schopnosti.

Tento pohled na stupňovitou tvorbu právních norem vede k poznatku, že právo upravuje svůj vlastní vznik i zánik, při čemž tvorba práva se děje na všech jeho stupních. Vyšší normy (např. zákony) upravují obsah právních norem nižších (např.

rozsudků, správních aktů) jen neúplně, ponechávající jim obsahový rámec (volně uvázení), který musí být nižší normou vyplněn. Uvedené nižší akty jsou novými normami, které nejsou zcela obsaženy ve vyšší normě (zákonu), nýbrž mají tvůrčí (normativní) charakter jako platné normy. Kelsen, který původně znal jen stupňovitost podle kritéria právní podmíněnosti, přijal Merklovu teorii stupňovitosti práva v celém rozsahu. V nejnovější době ji dále rozvinul Robert Walter (*Der Aufbau der Rechtsordnung*, 1974).

Za nejdůležitější pokrok, který učinila ryzí nauka právní v letech 1911–1923, pokládá Kelsen poznatek o jednotnosti státu a právního řádu. Jako donucovací řád lidského chování je podle něho stát identický s právním řádem. Jako „tvůrce“ nebo „nositel“ právního řádu i jako subjekt povinností a práv právnímu řádu podřízený je pouze personifikací, pouze výrazem pro jednotu tohoto řádu (str. XVI). Personifikovaný objekt a jeho personifikace nejsou dva různé předměty, nýbrž jen jeden předmět poznání. Tento noetický aspekt převzal Kelsen z Cohenovy interpretace Kanta, podle které „směr poznávání“ (metoda) určuje předmět poznání. Stát, pokud je předmětem právního poznávání, může být jen právem, protože právnícky poznávat a chápat neznamená nic jiného než chápat něco jako právo (str. XVII). Myšlenka o identitě státu a právního řádu není nová; je obsažena již ve Weyrových „Základech filozofie právní“ z r. 1920 (viz str. 173 a násl.). Personifikační teorie Kelsenova měla vliv na jeho odklon od původní koncepce pojmu „osoby“ (ve smyslu právního subjektu), na rozdíl od „člověka“ (ve smyslu biologickém). V 1. vydání *Hauptproblemů* rozlišoval autor stát jako nositele právního řádu a stát jako právní osobu (subjekt povinností a práv) tomuto řádu podřízenou stejně jako jiné „osoby“. V předmluvě ke 2. vydání objevuje se nová myšlenka. Zmíněná podřízenost se nevztahuje na „osoby“, nýbrž na lidi. V tomto smyslu – píše Kelsen – jen lidé „mají“ povinnosti a práva, pokud právě chování lidí tvoří obsah právních norem; a pokračuje: „Osoba“, fyzická i právní, není nic jiného než personifikací norem stanovících lidské chování; speciálně fyzická osoba je personifikací právních norem zavazujících určitého člověka. Osoba „má“ tedy povinnosti a práva ve zcela jiném smyslu než člověk. Že člověk má právní povinnost znamená, že chování tohoto člověka je specifickým způsobem obsahem právních norem. Že osoba má povinnost znamená, že lidské chování, stanovené jako povinnost, se vztahuje na jednotu normového systému, že s jinými právními normami upravujícími lidské chování tvoří jednotu systému (str. XVIII).

Podle Kelsena nelze mluvit o tom, že právní řád zavazuje osoby, neboť osoby jsou jen dílčími řády (*Teilordnungen*) a k celkovému řádu (*Totalordnung*) nejsou v relaci nadřízenosti a podřízenosti, nýbrž ve vztahu částí k celku; s výjimkou „státní osoby“ (*Staatsperson*), která sama je jen výrazem celku a která právě proto, že a pokud je právním řádem, „má“ povinnosti a práva ve smyslu, že je „získává“ (str. XIX). Tím Kelsen opustil původní dualistickou koncepci, podle níž ve světě, jaký má být (*Sollen*), není místa pro fyzické jednotlivce, nýbrž jen pro normativní

body přičitatelnosti (*Zurechnungspunkte*).

5. Další vývojový stupeň Kelsenovy teorie představuje jeho rozsáhlý spis „Allgemeine Staatslehre“ (1925). V předmluvě k němu autor uvádí, že v ní shromáždil a doplnil výsledky svých dřívějších prací monografických. Cílem tohoto spisu je podat teorii pozitivního státu, tj. přísně juristickou a politicky nezabarvenou nauku o státě. Jeho metoda je, více či méně vědomě, určena Kantovou kritikou rozumu: dualismem bytí a mětí (*Sein und Sollen*); nahrazením metafyzických postulátů transcendentálními kategoriemi jako podmínkami zkušenosti; přeměnou absolutních protikladů uvnitř téže disciplíny v relativní tj. kvantitativní rozdíly; opuštěním subjektivistické oblasti psychologismu a vstupem do sféry logicky objektivní platnosti. To jsou podstatné směrnice jeho metody (str. VII). Právní řád chápe autor jako soustavu norem, stát jako právní řád a uvnitř právního a státovědeckého poznávání se přísně drží normativního hlediska. Na místo metafyzické „ideje státu“ klade „transcendentální pojem státu“ a co neostřeji zdůrazňuje hranici mezi možným a skutečným (pozitivním) obsahem právního řádu, tj. mezi politikou a právem. Ruší absolutní protiklady zakládající rozlišování práva veřejného od soukromého, objektivního od subjektivního, právní normy od právního subjektu, tvorby práva od jeho aplikace a jiné podobné rozdíly, aby jim dal platnost jen jako obsahově právním diferencím uvnitř jednotného právního systému. Zkoumá objektivní význam právních aktů, nikoli jejich subjektivní smysl (str. VIII). Také v systematické části spisu je autor naprosto originální a liší se podstatně od autorů běžných „obecných státověd“. Rozvíjí své výklady z jediného základního principu, kterým je koncepce státu jako normativního donucovacího řádu lidského chování. Všechny problémy obecné státovědy chápe jako otázky platnosti a tvorby právního řádu. Při dispozici látky je mu vůdčím principem rozdíl mezi statickým a dynamickým poznáváním práva. Podle toho je spis rozdělen na 3. části:

- I. Podstata státu (stát a společnost, stát a morálka, stát a právo)
- II. Platnost právního řádu (statika)
- III. Tvorba právního řádu (dynamika)

Poslední část se dělí na 3. kapitoly:

1. Stupně tvorby (nauka v státních funkcích)
2. Orgány tvorby (nauka o státních orgánech)
3. Metody tvorby (nauka o státních formách)

Pro Kelsenovo učení o právní normě jsou i v tomto díle nadále charakteristické dva její znaky: obecná forma normy jako hypotetického soudu státu o jeho vlastním chování a sankční (donucovací) povaha právní normy. Kelsen uvažuje takto: Každá právní norma musí vyjadřovat povahu veškerého práva. Je-li tedy právo donucovacím řádem, je každá právní norma normou nařizující donucení. Její podstata se vyjadřuje větou, v níž s určitou podmínkou je spojen donucovací akt jako následek (str. 47). Spojení mezi oběma skutkovými podstatami (podmínkou a následkem)

není spojení nutnosti jako v kauzálním zákoně, nýbrž spojení, které Kelsen nazývá přičítáním („má být“). Od tohoto přičítání právního následku k právní podmínce se liší přičítání určité skutkové podstaty jisté osobě. Právní subjekt není zjev od právního řádu odlišný, nýbrž je personifikací tohoto řádu. Rovněž tzv. subjektivní právo není něčím odlišným od objektivního práva, nýbrž je jen tímto objektivním právem samým. Při pojmu práva v subjektivním smyslu myslí Kelsen především na právní povinnost, což je podle něho „právní norma vzhledem k určitému člověku, pokud platí právní povinnost k jistému jeho chování, jehož kontradiktórní protiva je podmínkou pro vydání donucovacího aktu (trest nebo exekuce) stanoveného právní normou“. Právní povinnost obsahuje tedy lidské chování zamýšlené právním řádem. Tuto normu nazývá autor druhotnou (sekundární), na rozdíl od prvotní právní normy obsahující donucení (sankci za nesplnění druhotné normy). Celkové právní pravidlo (Rechtssatz) obsahuje jak prvotní, tak druhotnou právní normu jako určitý druh dvojnomy (Doppelnorm). Za určitých předpokladů (A) má se určitý člověk chovat určitým způsobem (B), nechová-li se tak (non B), má jiný člověk tj. státní orgán stanovit proti němu, na základě určitého řízení, donucovací akt (C), kterým je trest nebo exekuce. Povšechné schéma dvojnomy je: Je-li A, má být B (norma chování); nenastane-li B, má bý trest nebo exekuce (sankční norma). Tato Kelsenova dvojnoma vyskytuje se sice již v prvním vydání jeho „Hauptproblemů“, avšak tam je ještě spojena s představou dvou povinností, z nichž druhá (povinnost státu donucovat) je závislá na nesplnění první (povinnosti člověka chovat se určitým způsobem). Nyní prohlašuje Kelsen onu první povinnost za sekundární, druhou za primární, a to proto, že tato druhá je podle něho důvodem poznání, že platí první (str. 51). Další krok učinil v tom, že vyvodil z toho tento důsledek: „Na prvním místě se nacházející druhotná právní norma je vlastně zbytečná, neboť vyjadřuje pouze vztah plynoucí již z prvotní normy, který je zde označován jako „právní povinnost“ (Základy obecné teorie státní, 1926, str. 25).“ Tato teze vzbudila čilou diskusi⁵.

6. První vydání Kelsenova spisu *Reine Rechtslehre* (1934) stojí ve znamení již poměrně dlouhého vývoje ryzí nauky právní (1911–1934). Spis nemá tendenci objevný, ale shrnuje hlavní výsledky Kelsenovy teorie. V předmluvě autor charakterizuje toto učení jako kolektivní dílo vědecké školy, která je „školou“ jen potud, že každý se v ní učí od druhého, nevzdává se vlastní cesty (str. III). Systematika tohoto díla se značně liší od předešlých spisů autorových. V prvních třech oddílech pojednává o právu a přírodě, o právu a morálce, o pojmu práva a právní normy. Další část jedná o dualismu právní nauky (právo objektivní a subjektivní) a jeho překonání (redukce subjektivního práva na objektivní). Zvláště důležitý oddíl je věnován právnímu řádu a jeho stupňovitě stavbě. Také v tomto spise odděluje autor přesně statický pohled na právo (poměrně rozsáhlý oddíl o interpretaci práva) od

⁵F. Weyr, op. cit., str. 350 a násl.; Ota Weinberger, Die Bedeutung der Brünner Schule der Reinen Rechtslehre für die Entwicklung der Normenlogik, in: Die Brünner rechtstheoretische Schule (Normative Theorie), Wien 1980, str. 36–39.

dynamického („Metody tvorby práva“). Spis uzavírají oddíly „Právo a stát“ a „Stát a mezinárodní právo“. Poslední kapitola je věnována ryzí nauce právní v souvislosti s vývojem světového práva. Téměř celou třetinu knihy zaujímá bibliografie ryzí nauky právní. Její autor Rudolf Aladár Méttal (Ženeva) pojal do ní nejen díla Kelsenova a ostatních stoupenců normativní teorie (včetně českých), ale také práce jejich odpůrců, jakož i těch, kteří stojí pod jejím vlivem nebo ji podrobně rozebírají. Tím se tento spis stal přehledem obrovské produkce a světového ohlasu ryzí nauky právní do roku 1934. Ze svého spisu „Reine Rechtslehre“ (1934) pořídil sám autor německy psaný výtah pro překlady do cizích jazyků. Český překlad tohoto zkráceného znění, který pořídil Václav Chytil, vyšel pod názvem „Ryzí nauka právní“ již r. 1933 (dříve než německý spis). Bohužel nemá poslední část o mezinárodním právu ani Méttalovu bibliografii.

7. Dalším významným spísem z oblasti teorie práva je Kelsenova „General Theory of Law and State“ (1945), sepsaná v Berkeley a určená pro informaci právníků v USA. Není to snad jen pouhý překlad jeho „Reine Rechtslehre“. Kniha obsahuje, jak je to u Kelsena obvyklé, řadu nových myšlenek. Uvedu aspoň jednu z nejdůležitějších. Dosud užíval autor výrazů „Rechtsnorm“ a „Rechtssatz“ jako synonym. Nyní rozlišuje terminologicky: „Rechtsnorm“ je závazné nařízení právní autority (normotvůrce), kdežto „Rechtssatz“ je vědecký popis a zpracování právní normy ve formě logického soudu. Právní norma jako předmět právní vědy může být platná nebo neplatná, naproti tomu „Rechtsatz“ jako výtvar právní vědy, může být správný nebo nesprávný (str. 45). Toto rozlišování má u Kelsena zvláštní význam pro poměr práva a logiky a táhne se celým jeho pozdějším dílem.

8. Po druhé světové válce se Kelsen zabýval především právem mezinárodním. Výsledkem tohoto úsilí byl jeho rozsáhlý spis „Principles of International Law“ (1952, 1967), který měl sloužit jako úvod do studia tohoto práva (602 strany). Pojednává o povaze mezinárodního práva, o rozsahu jeho platnosti, o jeho podstatných funkcích, o jeho tvorbě a aplikaci a o poměru práva mezinárodního k národnímu.

9. Roku 1960 publikoval Kelsen, tehdy již osmdesátiletý, druhé vydání spisu „Reine Rechtslehre“, které představuje stav jeho teorie po téměř půlstoletém vývoji. Srovnáme-li obě vydání (1934, 1960) tohoto spisu, zjistíme, že jde vlastně o dílo nové nejen svým trojnásobným rozsahem, ale i řadou nových myšlenek a názorů, kterými autor změnil svá původní stanoviska.

O jedné věci jsem se již zmínil. Je to zásadní rozlišování mezi pojmy „Rechtsnorm“ a „Rechtssatz“, které autor nyní odůvodňuje jako rozdíl mezi normou a soudem o normě (str. 73): „Indem die Rechtswissenschaft menschliches Verhalten nur insofern begreift, als es Inhalt von Rechtsnormen ... ist, stellt sie eine normative Deutung dieser Tatbestände dar. Sie beschreibt die durch Akte menschlichen Verhaltens erzeugten und durch solche Akten anzuwendenden und zu befolgenden Rechtsnormen und damit die durch diese Rechtsnormen konstituierten Beziehungen den Tatbeständen. Die Sätze, in denen die Rechtswissenschaft diese Beziehungen

beschreibt, müssen als Rechtssätze von den Rechtsnormen unterschieden werden, die von den Rechtsorganen erzeugt, von ihnen anzuwenden und von den Rechtssubjekten zu befolgen sind“.

Z toho Kelsen vyvozuje, že „Rechtssätze“ jsou hypotetické soudy, které vypovídají, že ve smyslu daného právního řádu za určitých podmínek jím stanovených mají nastat určité následky tímto řádem stanovené. Naproti tomu právní normy nejsou soudy, tj. výpovědi o předmětu poznání, nýbrž příkazy (Gebote) a jako takové rozkazy (Befehle), imperativy, ale nejen příkazy, ale také dovození (Erlaubnisse) a zmocnění (Ermächtigungen).

Právní věda právo poznává a na základě svých poznatků je popisuje. Právní orgány, jako právní autority, právo nejprve tvoří, aby mohlo být od právní vědy poznáno a popsáno. Také orgány aplikující právo nejprve poznávají právo, které mají aplikovat (str. 73 a násl.). Jde tu v podstatě o rozdíl mezi tvorbou (včetně aplikace) práva a jeho poznáváním (vědou).

Další novou myšlenkou je rozšíření funkcí právní normy. Ryzí nauka právní přiznávala právním normám funkci rozkazovací, tj. nařizující určité chování lidí. Ve 2. vydání „Reine Rechtslehre“ Kelsen uznává i další funkce právní normy: zmocňovací, dovolovací a derogační. Právní norma může tedy určité chování nejen nařizovat, ale též povolovat (tzv. permissivní normy) a nejen k vydání jiné právní normy zmocňovat, ale též platnost normy zrušovat (derogační normy). Tím zavádí autor do právní teorie velmi široký ústřední pojem právní normy a zároveň jej rozkládá na uvedené čtyři druhy. Původní pojem normy, jako výrazu toho, co má být (Sollen), je tzv. permissivními normami (Dürfen) značně překročen. Výslovné uznání derogačních norem vede dále k uznání stupňovitosti právního řádu na základě derogačních podle koncepce A. Merkla. Původně znal Kelsen jen stupňovitost norem na základě právní podmíněnosti.

Nově přináší druhé vydání „Reine Rechtslehre“ v dodatku obsáhlý traktát o problému spravedlnosti (str. 355n), v němž se autor zabývá rozličnými druhy tzv. přirozeného práva a jinými systémy spravedlnosti, které pokládá za objektivně nedoznatelné.

10. Posmrtně vydaný spis „Allgemeine Theorie der Normen“ (1979) přesahuje rámec vlastní teorie práva a zasahuje do oblasti logiky norem vůbec (nejen právních). Kelsen v něm vychází z rozdílu mezi normou a soudem o normě a dochází k závěru, že pravidla logiky mohou platit jen pro soudy (výpovědi) o normách a nejsou použitelná pro normy samé, čímž se ocitá v protikladu k tradiční nauce. Tento Kelsenův názor má vliv na jeho odpovědi na otázky řešitelnosti konfliktů norem a normologického sylogismu (str. 166 a násl.). Podrobný rozbor těchto otázek logiky vymyká se z rámce této studie.

Omezil jsem se v tomto přehledu na základní Kelsenova díla, která hluboce zasáhla do právní teorie a filozofie. Vědomě jsem pominul jeho významné práce z jiných oblastí: sociologie a sociální filozofie, politologie a politické teorie, včetně

jeho průkopnických prací o demokracii, a také jeho spisy právně dogmatické z oboru práva ústavního (zejména rakouského) a mezinárodního, i jeho práce z dějin filozofie, etnologie a duchovních dějin antiky (Platon, Aristoteles) a středověku (Dante, křesťanské filozofie).

IV. Závěr

Rozsáhlé dílo Kelsenovo se rychle šířilo do světa. Zasluhu o to mělo nejen jeho působení na několika univerzitách v Evropě a v Americe, ale především překlady jeho spisů do mnoha jazyků: franštiny, angličtiny, italštiny, španělštiny, portugalštiny, polštiny, češtiny, srbštiny, maďarštiny, rumunštiny, řečtiny, japonštiny, čínštiny a korejštiny.

Jeho učení mělo mnoho přívrženců téměř v celém civilizovaném světě, ale i řady odpůrců.⁶ Vždy však bylo podnětné, inspirující a svou důsledností často přímo provokující. Dnešní Rakousko uznává a ctí Kelsena jako jednoho z velikánů rakouského duchovního světa. Prokázalo to mimo jiné zřízením Kelsenovy nadace (Hans Kelsen-Stiftung), jejímž úkolem je dále rozvíjet jeho dílo (zakladací listina z r. 1974).

Zvláště úzký a vřelý vztah ke Kelsenovi a jeho „vídeňské škole“ ryzí nauky právní má právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, na které působil od jejího vzniku (1919) až do roku 1948 můj nezapomenutelný učitel, prof. František Weyr, zakladatel sesterské „brněnské školy“, známé pod jejím původním názvem „normativní teorie právní“ (též „normologie práva“). V době meziválečné vynikala mimořádně velkou vědeckou produktivitou. Roku 1948 byla politickým režimem umlčena a mohla svobodně promluvit až po listopadu 1989.

Obrozená a svobodná brněnská fakulta právnická se hrdě hlásí k vědeckému odkazu svého velkého učitele Františka Weyra i jeho přítele a spolupracovníka Hanse Kelsena. Svědčí o tom skutečnost, že první dvě mezinárodní konference, konané na této fakultě po r. 1989, byly věnovány oběma těmto „právníkům století“. O významu ryzí nauky právní napsal Weyr: „Kdo by chtěl spravedlivě posoudit význam a dosavadní rozšíření normativní teorie, jakož i mezinárodní zájem, který vzbudila, musil by její osud srovnati s osudem nepřehledné řady jiných teorií, které se v oboru právní vědy neustále vyskytují, ale poměrně velmi brzy, po náležité registraci, opět zanikají. Jak přívrženec, tak odpůrce normativní teorie musí přiznati, že dosavadní osud její jest zcela výjimečný a ojedinělý“ (Teorie práva, 1936, str. 380). Tato slova

⁶ Působení a ohlasy Kelsenovy ryzí nauky právní v českých zemích, Polsku, Švýcarsku, Německu, Francii, Itálii, Skandinávii, Finsku, Španělsku, v jižní Americe, zejména v Argentině, Kolumbii, Peru, Chile, ve střední Americe (Mexiku) a v USA, jakož i ve Velké Británii sleduje a četnými literárními odkazy dokládá nejnověji C. Jabloner v článku „Hans Kelsen“, citovaném na konci poznámky 1, str. 536–547.

platí i dnes.

* * *

S U M M A R Y

*Hans Kelsen (1881-1973)
On the Twentieth Anniversary of the
Death of the Professor*

In the first chapter the author describes the appearance of the late Professor Hans Kelsen and recalls his meetings with the Professor in the hospitable Brno home of Kelsen's faithful friend Professor František Weyr after the year 1930.

The second chapter contains a short biography of Professor Kelsen and outlines his activities in Vienna, Köln, Geneve, Prague, again in Geneve and finally in Berkeley, California. The third chapter deals with Kelsen's work in the field of legal theory, methodology and philosophy. The author divided the chapter into three sections, the first providing eight principal features of Kelsen's „Reine Rechtslehre“, the second the development of his teaching, as reflected in the nine fundamental writings spanning eighty decades from the „Hauptprobleme der Staatsrechtslehre“ (1911) to the posthumous edition of the „Allgemeine Theorie der Normen“ (1979).

In the conclusion the author describes fast dissemination of Kelsen's ideas all over the world, the translations of his writings into foreign languages, the close relationship of Kelsen's „Viennese School“ with the „Brno School“ (the normative theory of Professor Weyr) and the exceptional and unique fate of the theory.